

**FUQAROLIK HUQUQINING OBYEKTI SIFATIDA SUN'IY
INTELLEKT MUAMMOLARI**

Toshkent davlat yuridik universiteti, fuqarolik huquqi kafedrası, magistranti

Nurmamatov Husniddin Urol o'g'li

Annotatsiya: So'nggi yillarda sun'iy intellekt tobora hayotimiz markaziga kirib kelmoqda. U nafaqat texnologik, balki huquqiy, axloqiy va ijtimoiy jihatlardan ham o'ziga xos, murakkab va dolzarb masalani yuzaga chiqardiki, bugungi jamiyat, davlat va huquq tizimlari uchun ilgari umuman mavjud bo'lmagan muammolarni aniqlash va bartaraf etish zarur bo'lib qoldi. Sun'iy intellektga tegishli eng muhim va murakkab muammolardan biri – uni fuqarolik huquqining obyekt sifatida aniq huquqiy maqomga ega bo'lishi, unga doir huquqiy normalarni ishlab chiqish hamda u tomonidan keltirib chiqariladigan javobgarlik va mulkiylik munosabatlarini to'g'ri talqin qilish masalasi hisoblanadi. Ushbu tezisdav fuqarolik huquqining obyekt sifatida sun'iy intellekt muammolari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, fuqarolik huquqi, obyekt, javobgarlik, mulk huquqi, intellektual mulk, ma'lumotlar, huquqiy maqom, innovatsiya

Sun'iy intellekt texnologiyasi bugungi kunda insoniyat hayotining deyarli barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda: ishlab chiqarish, transport, ta'lim, sog'liqni saqlash, internet va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, moliya, adliya, davlat boshqaruvi, hatto san'at va adabiyotda ham sun'iy intellekt muhim o'rin egallayapti. Buning natijasida yangi munosabatlar, yangi obyekt va subyektlar paydo bo'lmoqda. Jamiyat va huquq tizimi esa doim zamon, rivojlanayotgan texnologiya va ilm bilan hamnafas harakat qilishi, ilgari surilgan orqa va cheklovli nazariyalar qatoriga zamonaviy takliflar ishlab chiqilishi lozim. Chunki jamiyat taraqqiyoti va insoniyat hayotining har bir qismi, albatta, huquqiy tartibga ehtiyoj sezadi. Sun'iy intellekt – bu inson tomonidan ishlab chiqilgan texnologik tizimlar qoliplovchi, mustaqil qaror qabul qilish, bilim va axborotni

qayta ishlash, atrof-muhitdan ma'lumot yig'ish, o'zini-o'zi rivojlantira olish hamda oldindan belgilanmagan vaziyatlarda aniq harakat qilishga qodir sun'iy asoslangan murakkab tizimdir. Sun'iy intellekt dasturiy ta'minot yoki texnik vosita bo'lishdan tashqari, o'zida bilim, malaka, tajriba, mantiq va inson aql-zakovati qobiliyatlarining muayyan qismining aksini mujassamlashtiradi [1].

Zamonaviy jamiyat texnologiyalari sun'iy intellektdan keng foydalanmoqdaki, uning yordamida sanoat robotlari ishlab chiqilmoqda, transport vositalari o'z-o'zini boshqarishga, tibbiy apparatlar murakkab tashxislar qo'yish hamda davolash strategiyalarini yaratishga, moliyaviy xizmatlar esa risk va sarmoyaning eng aniq modelini ishlab chiqishga qodir bo'lib bormoqda. Axborot texnologiyalari asosida yaratilgan sun'iy intellekt avlodlari insonning har qadamini osonlashtirib, ijtimoiy hayotni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu sababli butun jamiyat, huquq tizimi ham sun'iy intellekt bilan bog'liq munosabatlarni huquqiy tartibga solishni yangicha va chuqur yondashuvi bilan hal etishi kerak [2].

Fuqarolik huquqining obyekti bu – fuqarolik huquqi subyektlari: jismoniy shaxs, yuridik shaxs, davlat ishtirok etadigan huquqiy munosabatlarning nisbatan qat'iy va aniq, ya'ni moddiy va nomoddiy qadriyatlarga yo'naltirilgan qismi sanaladi. Odatda fuqarolik huquqining asosiy obyektlari – mulk, xizmat, rezultativ faoliyat, intellektual mulk va boshqa shunga o'xshash boyliklarni o'z ichiga oladi. Sun'iy intellekt esa bugungi fan va amaliyotda endigina obyekt sifatida shakllanmoqda. Sun'iy intellekt dastlab dastur sifatida, keyinchalik esa maxsus texnik vosita, robot qurilmasi, mustaqil boshqaruv tizimi yoki jismoniy shaklsiz axborot resursi sifatida yuzaga chiqdi. Shuning uchun uni klassik “obyekt” maqomida ko'rib chiqishga urinishlar ko'p. Xorijiy va milliy adabiyotlarda ba'zilar sun'iy intellektni an'anaviy texnik vosita, ya'ni ashyoviy obyekt sifatida baholaydi. Boshqalar esa uni murakkab dasturiy platforma – intellektual mulkning bir ko'rinishi deb ataydi. Ammo sun'iy intellektning asosiy farqi shundaki, u mustaqil tahliliy, innovatsion, o'zini takomillashtira oluvchi va o'rganadigan tizim hisoblanadi [3].

Sun'iy intellekt insondan farqli o'laroq, to'liq yoki qisman mustaqil bo'la olishi, aniq ma'lumot va algoritmlar asosida, empirik tajribaning keng bazasi orqali o'zini rivojlantirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, uni faqat dastur yoki texnik vosita sifatida emas, balki yangi tipdagi obyekt sifatida, jumladan, axborot platformasi va intellektual ishlab chiqaruvchiga yaqin bo'lgan obyekt sifatida ham talqin qilish mumkin.

Sun'iy intellektning obyektligi bo'yicha dolzarb masalalarni quyidagi jihatlar tashkil etadi:

Birinchi muammo – bu uning tegishli mulk huquqiga doir noaniqliklar. Masalan, sun'iy intellekt yordamida mustaqil yaratilgan mahsulot, algoritm, matn, audiovizual asar, yangi dastur yoki ijodiy natijaning egasi va huquq sohibi kim bo'ladi? Ko'plab yuridik va ilmiy literatura, xalqaro tajribaga ko'ra, bunday holatda huquq dastur muallifiga yoki uni ishlab chiquvchi yuridik shaxsga beriladi. Biroq texnologiya taraqqiyoti natijasida sun'iy intellekt butunlay mustaqil ravishda yangi natija yaratishi ham mumkin. Bu esa an'anaviy huquqiy yondashuvlarni to'liq rad etmasa ham, jiddiy qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Ikkinchi muammo – bu sun'iy intellekt va javobgarlik munosabatlari: agar mustaqil faoliyat yurituvchi sun'iy intellekt noto'g'ri natija yoki zararli mahsulot keltirib chiqaradigan bo'lsa, yetkazilgan zararni kim qoplaydi? Kim javobgar bo'ladi? An'anaviy huquqqa ko'ra, javobgarlik har doim subyekt zimmasida – yaratuvchi (muallif) yoki foydalanuvchiga yuklanardi. Ammo hozirda sun'iy intellekt to'liq avtonom faoliyat yuritib, o'z-o'zidan qaror qabul qiladigan, mustaqil natija ko'rsatadigan tizimga aylangani sababli, mavjud huquqiy normalar va javobgarlik institutlari o'z ahamiyatini yo'qotmoqda.

Uchinchi muammo – bu sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan barcha natijalar va ma'lumotlarni tijoratlashtirish, egalik qilish, litsenziyalash, boshqa subyektga vaqtincha yoki to'liq o'tkazish, xizmat sifatida ta'minlash kabi hozirgi bozor munosabatlariga mos universal huquqiy mexanizmlar yo'qligi. Chunki sun'iy intellekt orqali yaratilgan mahsulotlar (masalan, sun'iy intellekt yaratgan dastur yoki matn, rasm, model, prognoz natijalar) bozorda yuqori qiymatga ega bo'lishi,

ularni sotish, eksport va import qilish imkoniyati mavjud. Bu esa zamon bilan hamnafas, yangi huquqiy muhit va universal normalarni talab qiladi [4].

Sun'iy intellekt mahsulotiga egalik qilish va natijalarni tijoratlashtirish har qanday iqtisodiy munosabatlar uchun asosdir. Unga egalik qilish, undan foydalanish va qarorlarni istemolchilarga taqdim etishda huquqiy muhofaza, intellektual mulk himoyasi va mulkiy manfaatlar optimal muvozanatda bo'lishi lozim. Bugungi kunda, odatda, sun'iy intellekt mahsulotiga egalik dasturiy platformani, texnologiyani yaratgan yoki ishlab chiquvchi kompaniya/yuridik shaxs tomonidan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, axborot dasturining o'zidan mustaqil tarzda yangi natija chiqarsa, bu natija ustidan egalik, uni tijoratlashtirish va boshqa kompaniyalarga va shaxslarga sotish huquqi masalasida qonunchilikda aniq normalar mavjud emas. Bunday yangi natijalarning tijorat bahosi juda yuqori bo'lishi mumkin, ularni to'g'ri baholash va boshqa shaxsga berishda mustaqil mexanizmlar yo'qligi iqtisodiy va huquqiy muammolarni yuzaga chiqaradi. Intellektual mulk obyektlarini (patent, mualliflik huquqi, savdo siri va h.k.) sun'iy intellekt mahsulotlari bilan bir qatorda tartibga solish hali to'liq shakllanmagan. Bundan tashqari, sun'iy intellekt mahsuloti ustidan olingan foyda, soliq va davlat ruxsatnomalari, litsenziyalar muammosi ham o'z dolzarbligini saqlaydi [5].

O'zbekiston Respublikasi ham sun'iy intellekt sohasida huquqiy va iqtisodiy tajriba orttirmoqda. Hozirgi kunda mamlakatimizda sun'iy intellekt va texnologiyalar kontekstida maxsus qonunchilik, normativ huquqiy hujjatlar, davlat farmoyish va farmonlari, zamonaviy normativlar yaratilayotgani borasida amaliy izlanishlar olib borilmoqda. Respublikada sun'iy intellekt asosida yaratilgan mahsulotlar va natijalar fuqaroviy huquqiy obyekt sifatida keng tatbiq etilmoqda, lekin ular bilan bog'liq barcha muammolarni zamonga mos va universal yechimda hal etish zarurati saqlanib turibdi.

Sun'iy intellekt har kun yangilanib, rivojlanib borayotgan texnologiya, uning mas'uliyati va ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi ham ochiq qolmoqda. Shu bois, fuqarolik huquqida sun'iy intellektni maxsus obyekt sifatida e'tirof qilish, unga doir normativ va amaliy yondashuvlarni har bir davlat milliy strategiyasi hamda

xalqaro standartlar mezonida aniqlash dolzarb hisoblanadi. Kelajakda zamonaviy jamiyat va huquq barcha sohalarda sun'iy intellekt bilan bog'liq yangi talqin va mexanizmlarni yarata boshlaydi. Mutaxassislar va huquqshunoslar taklif qilayotgan “elektron shaxs”, “sun'iy subyekt” yoki “limited legal entity for AI” kabi yangi maqomlar bu borada universal amaliyotning boshlanishiga sabab bo'lishi mumkin. Lekin asosiy maqsad – bu sun'iy intellektni inson huquqlari, jamiyat manfaatlari va iqtisodiy taraqqiyot doirasida to'liq huquqiy tartibga solishga erishishdir.

Xulosa

Sun'iy intellekt taraqqiyoti bugungi jamiyat va huquq munosabatlarida mutlaqo yangi bosqichni boshlab berdi. Uning fuqaroviy huquqiy obyekt sifatidagi maqomi va unga oid muammolar har bir sohaga chuqur singib borishini taqozo qilmoqda. Aynan sun'iy intellekt natijasida mulkiy, javobgarlik, mualliflik, ma'lumotlarga egalik, ma'naviy va tijorat huquqlari institutlarining yangi, zamonga mos shakllari shakllanib boryapti. Bugun sun'iy intellekt asosidagi huquqiy munosabatlar, unga nisbatan ishlab chiqilayotgan xalqaro va milliy normativ-huquqiy mexanizmlar hali o'zining mukammal, universal va butun jamiyat manfaatlariga mos varianti shakllanmaganligini ko'rsatadi. Shunday bo'lsa-da, zamon ruhining asosiy natijasi sifatida sun'iy intellektni fuqaroviy huquqiy obyekt sifatida to'liq tan olish, uning natijalarini aholiga, davlat, kompaniya va insoniyat manfaatlariga yo'naltirish, unga zamonaviy va har tomonlama to'g'ri yondashuv joriy etish orqaligina ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy rivojlanishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atayev S., “Fuqarolik huquqi va zamonaviy texnologiyalar”, Toshkent, Adolat, 2021
2. Komilov M., “Sun'iy intellekt va huquqiy muammolar”, Toshkent, Innovatsion, 2024
3. Yakubov A., “Intellektual mulk va zamonaviy huquq”, Toshkent, Ma'rifat,

2023

4. European Parliament, “Resolution on Civil Law Rules on Robotics”, 2017

5. Russell S., Norvig P., “Artificial Intelligence: A Modern Approach”,
Pearson, 2021

6. Uspenskaya T. A., “Pravo i iskusstvenniy intellekt”, Moskva, Yurayt, 2021

7. Kubanova Sh., “Sun’iy intellekt: huquqiy masalalar”, Toshkent, Yangi
O‘zbekiston, 2022